

Det store natmandskomplot

Omkring rekonstruktion og formidling af en fortidig underverden

Palle Ove Christiansen

Fortid og Nutid juni 2001, s. 146-153

I 2000 udgav Tyge Krogh ikke mindre end to væsentlige bøger. Først disputatsen, *Oplysningstiden og det magiske* og senere på året *Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden*, begge på Samlerens Forlag. Disputatsen er udførligt omtalt i *Fortid og Nutid* september 2000. Palle Ove Christiansen anmelder her *Det store natmandskomplot*, og diskuterer i denne forbindelse bogens position i forhold til moderne mikroforskning og den ny kulturhistorie.

Palle Ove Christiansen, f. 1946, mag. art. i europæisk etnologi 1975, adjunkt/lektor ved Københavns Universitet 1979-2001, og fra 1. april 2001 direktør for Dansk Folkemindesamling. Han blev i 1996 dr. phil. på afhandlingen *A Manorial World. Lord, Peasants and Cultural Distinctions on a Danish Estate 1750-1980*, og hans seneste bog er *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner* (2000). Se desuden interviewet med ham i *Fortid og Nutid* 2001:1, s. 57-70.

Når solen sank bag Kalundborg købstad, og skyggerne blev lange, kunne vejfarende østfra blive mødt af ranglet dødedans. Nok havde de fleste sjællændere hørt rygter om det makabre skuespil, der 1734-35 udspillede sig under optrævelingen af én af de største tyvebander menigmand kendte til i fredstid. Men uden for den lille by ved retterstedet kunne enhver nu se resterne af de frygtede natmandsbrødre, når vestenvinden bød benradene op til en svingom i galgens kæder. Det var som om det onde stadig bevægede sig i det uærlige pak, når vinden og den lave sol løftede og belyste de pjalter og sener, som fuglene havde levnet på skeletterne.

Synet var imidlertid såre virkeligt, og fra alle instansers side nøje overvejet. Selv om flere af natmændene og deres kvinder kunne have været anklaget for mord, incest og forbandelser – som var handlinger, der krænkede Gud – var de først og fremmest blevet

dømt for tyveri og hæleri, omend af voldsomt omfang. Det var disse verdslige forbrydelser, som havde sendt tre af dem i galgen – ellers var de sandsynligvis blevet henrettet med sværd.

For øvrigheden havde det været vigtigt at få lavet galgen solidt, selv om det kostede ekstra i materialer og tømrerløn. Så kunne skeletterne hænge så meget længere til opbyggelse for menigmand, og som tegn på statens og byens vilje til at slå ned på individer, der stjal almindelige menneskers dyr. De, der ikke respekterede ejendomsretten satte sig uden for samfundet og måtte straffes, så systemet kunne fungere efter sin hensigt og ligevægten genoprettes i forhold til den højere orden. Når sagen drejede sig om tyveri fra private folk, og specielt i et tilfælde som det kalundborgske, hvor både små og store bønder og borgere var blevet bestjålet gennem flere år, havde folk forståeligt nok også personlige hævnmotiver. Endelig viste tyvene sig

hovedsageligt at være natmænd eller folk med tilknytning til natmandsmiljøet, hvad der yderligere pirrede den retslige nidkærhed hos øvrighed og menigmand. Det hørte til sjældenhederne, at de frygtede natmænd og rakkere, som både var kendt for deres lys-sky forretninger samt krænkende og Gudsbespottelige tale og opførsel, selv blev ydmyget og straffet.

Det er disse folk, Tyge Krogh skriver om i sin nye bog *Det store natmandskomplot*.¹ Ikke som i en gammeldags kulturhistorie, hvor natmændenes baggrund og væremåde ville blive skildret tematisk og ofte metodisk kompilatorisk gennem sammenstykning af hundreder af spredte notitser, men gennem dissektion af en konkret tyverisag fra begyndelsen til enden. Tyge Krogh bringer på denne måde igen historien ind i faget historie, og det er velgørende. Den konkrete historie er atter ved at få en plads blandt fagfolk – blandt ikke-fagfolk har den som bekendt altid haft det. Det er en historie udmøntet gennem historier om levende mennesker, som stjæler, forarges, lider, får børn, beriger sig, pines, frydes og dør. Den handler om disse menneskers liv, ikke på den ofte noget abstrakte måde, vi kender den fra den landsdækkende socialhistorie, men om livet i menneskenes reelle (lokal) miljøer som Kalundborg og omkring et givet tidspunkt. Det, som giver den slags situationsskildringer form og nærvær er, at skildringen gerne bygges op omkring forløbet af en begivenhed, i Tyge Kroghs tilfælde tyverisagen, der startede som en sag om et formodet mord. Sagens optakt, indhold, afsløringen og domfældelsen udgør på nærmest klassisk vis studiens disposition, og personernes handlinger og skæbne i tyverisagens udvikling former dramaet.

Denne model for – en måske god – historie er imidlertid kun en ramme for det, som virkelig interesserer en moderne mikrohistoriker. Tyge Krogh

er næppe blot interesseret i at skrive små historier om hundredvis af sager om kvægtyverier eller natmandsdomfældelser for den sags skyld. Han bruger mere sagen til at »skrive omkring,« fordi den gennem sine lange forhørsreferater låner stemme til indtil flere parter i datidens købstads- og landbokredse, herunder til det så svært forståelige natmandsmiljø. Forfatteren er ude efter at begribe de verdener, de forskellige parter levede i. Han vil vise, hvorledes de hver især agerede og krævede deres ret i livet, men også hvordan de oplevede denne tilværelse, når den gik dem imod. Set i det større perspektiv giver han derigennem et meget fint billede af samfundet set nedefra og fra periferien. Det vil sige fra forvalter (øvrighed) og natmænds, samt delvis også fra andres, side, som bønder og officerer i forhold til deres respektive overmænd, ligesom den lille købstad ses i dens relation til amtet, stiftsamtet, højere retsinstanter og kongemagten. I forhold til flere andre mikrohistorikere magter Tyge Krogh at få sin dybdeborende lokale afhandling fortrinligt koblet sammen med resten af samfundet, netop med den distance mellem center og provins, der sandsynligvis var karakteristisk for 1700-tallets Danmark.

Som bekendt var natmænd de mennesker, der fejede skorstene og tømte latriner for de borgerlige familier i byerne. De slagtede også heste, flåede huden af kreaturer, begravede selvdøde dyr og gik skarpretteren til hånd, når der var brug for det. Både bøddel og natmand udfyldte yderst værdifulde funktioner i samfundet, men netop disse arbejder var samtidig sanktionerede i moralsk henseende: Ringeagten for arbejdet blev overført på udøverne som mennesker. De blev »uærlige«, så ansete folk ikke kunne pleje omgang med dem. De var derfor stort set overladt til udelukkende at omgås hinanden, tidligere straffede personer og

mennesker i meget ringe kår. Natmændene selv var dog langt fra altid fattige folk, men på grund af arbejdets åbenlyse brud på samfundets tabuer var de så foragtede og frygtede, at selv den fysiske berøring af en natmand blev anset som en form for besudling eller smitte af onde kræfter. Ringegæsten for bøddelen og natmanden havde i mine øjne baggrund i både officielle og folkelige, religiøse og magiske forestillinger sammen med den praksis, der knyttede sig dertil. Når man i et kristent samfund fuldbyrder en dødsdom, overtræder man også Guds bud, og denne skyld betaler samfundet i *praksis* bøddlen for at påtage sig. I middelalderen anså kirken ikke hesten som passende menneskeføde, hvad der længe smittede af på den almene opfattelse af det vanærende ved at flå heste. Ved siden af disse opfattelser kom imidlertid en lang række forestillinger omkring bøddelritualets udførelse, magiske forestillinger om egenskaber erhvervet gennem besiddelse af dele af aflivede forbryderes legemer (fingre, hænder, penis), ånder og andre magtfulde kræfters virke omkring galgebakken mv. Der eksisterede også en rig flora af forestillinger om, at det onde kunne have bolig i selvdøde dyr, som derfor ikke måtte berøres, samt fx troen på heste- og hundefedts helbredende virkning i form af salve, som udelukkende kunne erhverves hos netop natmanden!

Det må i høj grad hilses velkomment, at Tyge Krogh er opmærksom på det spirituelle og folkekulturelle områdes betydning for at forstå mange forhold i det gamle samfund, idet disse omstændigheder i så høj grad har været udeladt i vor radikalt rationelle historieskrivning i de sidste 100 år. Der findes dog næppe nogen entydig kosmologi omkring disse forhold, hvad man kan fristes til at tro på baggrund af forfatterens forkærlighed for begrebet magisk-kristelig forestilling. For-

følger man de forskellige elementer i både de kristne og de magiske forestillinger viser det sig, at de ikke er rundet af nogen fælles idé, at de ikke er statiske normer, men tabuer underlagt historiske ændringer, og at de ikke er indbyrdes logiske, omend de tilsyneladende kan indeholde en vis ræson. Vi står næppe i praksis over for ét officielt religiøst billede – hvad Tyge Krogh også viser – eller én magisk-religiøs opfattelse, men over for elementer af både officiel og folkelig kristen opfattelse blandet med forskellige folkelige og delvis af øvrigheden accepterede magiske forestillinger. Forfatteren viser udmærket, hvordan disse forestillinger var afgørende for folks dagligdags måde at handle på, men det ser ud til, at de næppe dannede en form for fælles idékompleks, alle kunne blive enige om, hvis folk overhovedet ville eller kunne tale om emnet. Denne kompleksitet og manglende fælles italesættelse er faktisk noget ret karakteristisk ved kultur.

Det gamle samfunds natmænd er naturligvis i sig selv interessante som samfundsgruppe, selv om de talmæssigt kun udgjorde en meget beskeden del af befolkningen. For Tyge Krogh er de imidlertid først og fremmest spændende, fordi de giver os lejlighed til at studere, hvordan en normmæssigt ildeset gruppering i samfundet fryses ud og på den baggrund selv videreudvikler deres egne holdninger og tankeverden. Uden at forfatteren selv bruger ordet, er hans bog en fin studie af historisk kultur møde, med klar sans for de variationer, det almindelige, borgerlige samfund altid har rummet, omend til forskellige tider i varierende udformninger.

Foruden natmændene og deres koner og børn, har Tyge Kroghs bog særlig én hovedperson, nemlig forvalter Niels Lind på Kalundborg Gods. Han boede selv i Kalundborg, men som administrator af det landlige jordegods

optrådte han som anklager over for natmændene, der holdt til på Sct. Jørgensbjerg uden for bygrænsen. Hele affæren startede imidlertid med fundet af en druknet bonde fra Kalundborg gods, hvor både bondens landsbyfæller og forvalter Lind mistænkte natmændene for mordet. Det kneb dog med at skaffe fornødne beviser for mordanklagen, men gennem fængsling og forhør af natmændene kom der efterhånden omkring 100 tyveriforhold for dagen. Det er detaljerne omkring disse omstændigheder, der bid for bid trævledes op af den barske forvalter Lind, som gennem vinteren og foråret 1735 fik flere og flere af Kalundborg-natmandsfamiliens slægtninge og bekendte fra bl.a. Ringsted, Slagelse, Næstved og Lolland-Falster spærret inde i arresterne i Kalundborg. Anklagerne kom til at inddrage omkring 25 personer, selv om kun en del af dem endte med at blive dømt. Gennem gensidig hjælp havde natmandsfamilierne bl.a. udviklet et snedigt system, hvor de stjalne dyr blev fragtet til en anden egn af Sjælland, hvor de frastjalne bønder ikke var kendt og derfor ikke forsøgte at opspore dyrene. Gennem sådanne teknikker og gennem almindelige menneskers holdningsmæssige uvilje og angst for at have noget med natmandsfolket at gøre, havde det gennem lang tid været muligt for dem at tage mange mennesker ved næsen. Adskillige folk vidste, at natmændene hyppigt havde kød i gryderne og forbavsende mange huder at sælge, men få havde haft mod på at søge bevist, at maden og skindene stammede fra stjalne kreaturer. Selv hævdede natmændene spotsk, at de blot åd de selvdøde dyr, de gennem deres lovlige næring fjernede hos folk. Alene påstanden og natmændenes provokerende sprog og væremåde over for fremmede kunne få det til at gyse i de fleste anstændige mennesker.

Hele denne afdækning af tyveban-

dens metoder og deres dække sig under menigmands afsky for at have kontakt med de udstødte er en præstation fra forfatterens side, som savner sidestykke i dansk professionel historie. Vi har sandsynligvis at gøre med et hjørne af livet i en fortidig underverden, som vi indtil i dag ikke har hørt meget om, fx i forhold til de brede skildringer af bønders, købmænds og regenters tilværelse.

I betragtning af tidens manglende lyst til konsekvent at forfølge det uærlige natmandspak i større målestok, kan man undre sig over den vedholdenhed, forvalter Lind lagde for dagen som undersøger og anklager. Tyge Krogh sandsynliggør – for bevis findes af gode grunde ikke i den form for spørgsmål – at Niels Lind så at sige havde brug for en sag, hvori han kunne vise sig som en retfærdighedens vogter, der til ordentlige borgeres gavn forfulgte samfundsskadelige elementer, hvis uredelighed alle andre end dem selv kunne være enige om. Lind var ikke selv en helt nem person. Han kunne være noget grovkornet, var involveret i flere mindre heldige processer, og var kort før sagen også blevet latterliggjort af en ritmester i byen. Et succesfuldt forløb af den komplicerede natmandssag, som både fandt vej til København og kongen personligt, var midlet til at genoprette det personlige omdømme, som forvalter Lind så oplagt behøvede på netop det tidspunkt, hvor bondens lig blev fundet i strandkanten. Selv om Tyge Krogh ikke lader os se ind i Linds hjem- og øvrige arbejdsliv, godtgør han alligevel gennem karakteren af flere af Linds relationer, at det er rimeligt at fortolke forvalterens situation på denne måde.

Dette moment er faktisk af væsentlig betydning for bogens karakter som en anderledes historie end den, vi er vant til. Øvrigheden i skikkelse af forvalter Niels Lind, optræder nok magtfuldt, men øvrigheden beskrives ikke

blot som struktur i samfundet, det vil sige som formel tvang og sanktion. Magten medieres altid gennem konkret udlevede personlige eller kulturelle former, i dette tilfælde Niels Lind. Lind optræder som andre repræsentanter for samfundet både som magt (øvrighed) og som en person med hele individets miljø, køn og personlige positioner som baggrund. Enhver menneskelig repræsentation for et system, eller en kultur for den sags skyld, forekommer altid fler-facetteret og aldrig entydigt. Dette syn på både øvrighed og person fastholdes i hele Tyge Kroghs bog, og udgør et smukt eksempel til efterfølgelse.

En del af bogen foregår under rådhusets guly, det vil sige i byens gamle, uopvarmede fangekælder. Indgangen var udelukkende gennem en lem i gulvet, men alligevel fik flere af de indespærrede i to omgange held med at grave sig ud af kælderens. Alle blev dog fanget igen. Vi ved ikke, hvordan kælderens var indrettet, men vi er bekendt med, at fangerne var lænkede, at nogle var fikseret med halsjern til væggen, og at andre var spændt fast i »blokken,« det vil sige en slags gabestok. Dokumenter fortæller også, hvordan nogle fanger fik slidt kødet af ankler og håndled, og hvordan gabestokken efter første fangeflugt blev spændt så stramt om en kvindes ankler, at hendes fødder blev sorte og hun mistede førligheden. I det hele taget behandlede forvalter Lind fangerne hårdt, sandsynligvis både for så effektivt som muligt at fremtvinge tilståelser og som en form for hævn over en alment foragtet samfundsgruppe, som tilmed sjældent følte anger over deres handlinger. Samtiden ser heller ikke ud til at have haft medlidenhed med natmændene, som måned efter måned ikke blot var mere eller mindre fastspændte i kælderens, men må have døjet med kulde og fugt og levet i en blanding af blod, mudder og afføring.

Forfatteren giver et ganske sandsynligt billede af disse forhold og indexerer, at to af hovedmændene direkte bukede under på grund af forholdene i kælderens. De blev før domfældelsen begravede i galgebakken og kom derfor ikke op at hænge som andre af deres kolleger.

Det meste af tyvebanden ser faktisk ud til at være blevet trævlet op, og Tyge Krogh viser stille og roligt, hvordan hver enkelt blev behandlet. Det dramatiske højdepunkt er naturligvis den offentlige piskning og brændemærkning i panden af en ung natmandsknægt og den efterfølgende hængning på galgebakken af tre andre natmænd. Det særligt fine i Tyge Kroghs skildring er imidlertid, at han i det omfang det er muligt forfølger de personers skæbne, som ikke fik livsstraf. Han følger natmandsknægten med tyvemærket til Bremerholm, kvinderne til Spindehuset i København, børn hos deres plejefamilier og derfra videre ud i livet. Når man starter på en historie, bør man forfølge den til dens ende, selv om det indebærer mange små forgreninger, der i et tilfælde som det foreliggende virkelig kræver sin arkivmand. Alt for ofte ser vi imidlertid, at forfatteren glemmer bipersonerne, når hovedpersonernes mere dramatiske skæbne er skildret. Tyge Krogh er her anderledes konsekvent.

Ét forhold siger Tyge Krogh imidlertid ikke ret meget om; nemlig hvilke tanker han har gjort sig forud for den præstation, han har leveret. Det er en forfatters gode ret. Han har jo givet sine læsere bogen, og det er hovedsagen. Mellemregningerne er principielt en privatsag, og den gode historie kan hyppigt forplumres med for megen akademikersnak. Når en forfatter skriver en så anderledes og også så god en bog, må han imidlertid forvente, at læseren gør sig overvejelser over, hvem eller hvad forfatteren er inspireret af, og hvorfor han vælger at skrive i netop

den genre, som han har gjort. At vi står over for tilfældigheder, må for en erfaren forfatters vedkommende anses for udelukket.

Der er tre til fire spor at gå efter. I *Historisk Tidsskrift* 1994 skrev Tyge Krogh en artikel med titlen »Bødlens og Natmandens Uærlighed«. ² Den var yderst forfriskende, og forfatteren slog med sit tema også klart et slag for den »gode historie.« Tyge Kroghs hovedemne i artiklen var særligt problemet omkring den historiske udvikling af uærligheden, hvorimod han i mindre omfang opsøgte tabuets og det uforståeliges væsen og mening. Af nyere kulturhistorikere og mikroforskere refererede Tyge Krogh til Robert Darnton og Carlo Ginzburg, ³ men med de spørgsmål, han stillede til sit emne, så forfatteren mest ud til at være inspireret af den klassiske kulturhistorie og etnologi, som mere var optaget af forklaringer med baggrund i oprindelse end i kulturel kontekst.

I begyndelsen af 2000 forsvarede Tyge Krogh sin disputats *Oplysningstiden og det magiske*, hvor han i forordet nævner, at han ikke finder den mikrohistoriske tilgang anvendelig til disputatsafhandlingens problemstilling, og at han i stedet ønsker at anvende en bredere og mere klassisk tilgang til at imødekomme studiens almene sigte. ⁴ Dette sidste virker som et ganske rimeligt synspunkt, men man kan ikke lade være at spekulere over, hvad det er som gør, at Tyge Krogh i denne forbindelse finder det nødvendigt at fremkomme med sine reservationer over for mikrohistorien og den nyere kulturhistorie. Tyge Krogh behøver ikke at retfærdiggøre at han – som de fleste af os andre – skriver disputats i en mere traditionel end utraditionel genre, hvorimod det modsatte havde været mere forståeligt. Skal Tyge Kroghs bemærkninger om mikrohistorien og den nyere kulturhistorie imidlertid forstås som generelle udsagn,

virker det ikke som om forfatteren udtaler sig på baggrund af helt det samme kendskab til disse historieretninger, som den han fx besidder til sit primære stof i bogen. Læseren får uundgåeligt en fornemmelse af, at forfatteren mest ønsker at positionsbestemme sig i forhold til historiske genrer, og i disputatsen var det vel rets- og administrationshistorien, der mest havde forfatterens hjerte.

I Tyge Kroghs bog om natmændene er perspektivet imidlertid vendt. Emnet er tilsyneladende det samme som artiklens fra 1994, men perspektivet er ikke historismens tilblivelsesfokusering, ⁵ men derimod den historiske praksis i en given dansk købstad i 1730'erne. Det er som nævnt en bog, der fra første side beskriver den konkrete samtidige sammenhæng uærligheden udlevedes i. På ganske få linier nævner Tyge Krogh selv i forordet, at han vil tæt på menneskene og den sjællandske underverden, at han vil afdække sider af en anderledes tankeverden, der normalt ikke omtales i historiebøgerne, og at han vil fortælle dramatisk historie. Hensigten med natmandsbogen er naturligvis et andet end med disputatsen, hvad afgjort kan have betydning for, hvilken genre forfatteren mener, der bør skrives i, men læseren kan alligevel ikke undgå at få indtrykket af, at forfatteren har fået en i det mindste lidt mere positiv holdning til mikrohistorien end den, han kommunikerede i forordet til *Oplysningstiden og det magiske*. (De to bøger udkom begge i 2000, men der er grund til at antage, at de er skrevet med et par års mellemrum).

Både ud fra Tyge Kroghs egne formulerede hensigter i begyndelsen til natmandsbogen og ud fra den måde han praktiserer dem på i teksten, tror jeg, at de fleste vil finde, at Tyge Kroghs historieskrivning har elementer til fælles med mikrohistorie i Ginzburg-traditionen og eventuelt også med ame-

rikansk *New Cultural History*. Der er også berøringspunkter med vor egen Hugo Matthiessens fokusering på samfundets natside og dets ildesete eksistenser, som han allerede i 1910 skrev om i *Bøddel og galgefugl*.⁶ Der er imidlertid også forskelle.

To forhold falder umiddelbart i øjnene. Tyge Krogh bruger ikke sproget på samme måde som i dele af den nye kulturhistorie og den italienske mikroforskning, og heller ikke som i den ældre romantiske kulturhistorie. Forfatteren kaster sig for det første ikke ud i såkaldt evokativ skrivning i sine miljø- og situationsskildringer, selv om han tilsyneladende gerne vil skrive dramatisk om fx livet i fangekælderens, om brændemærkningen og om hængningen.⁷ Han har stoffet og han ejer både soberheden og hensigten, men alligevel er det som om, der er noget i ham, der holder igen. Dermed tror jeg ikke, at den anderledes skrivning kommer til at virke tilstrækkeligt frugtbart tilbage på opfattelsesmulighederne (fortolkningen) hos både skribenten og læseren. De dramatiske passager kommer udelukkende til at fungere som pædagogisk værktøj.

For det andet har Tyge Krogh tilsyneladende ikke helt taget stilling til den genre, han vil betjene sig af som (kultur)historiker. Her kan mange af os nok stadig lære af så forskellige forfattere som Hugo Matthiessens, Robert Darntons og den tidlige Carlo Ginzburgs formkritiske måde at redigere deres bøger på. Vælger man som disse folk at skrive »en historisk historie« – hvad Tyge Krogh jo også vil – ser det ud, som om man netop må vælge. Tilvalg fordrer som bekendt også fravalg. Skal historie skrives som et fortællende forløb, hvad jo er den lille histories væsen, og ikke som en udfoldet analyse, går det næppe an, at forfatteren ind imellem også diskuterer paralleller i nutiden, eller nogle steder skifter over til at skrive almen historisk

retslære eller administrativ historie. Her kommer den udredende tanke-tørhed nemt til at slå Kalundborg-historiens fortælling i stykker. Nogle gange er det tydeligvis vigtigt for forfatteren at overbevise den åbenbart altid videbegærlige læser om den rette udlægning af et bestemt forhold i tiden, fx om ændringer i retsadministrationen. Men hvorfor er det så vigtigt i en bog om natmændenes opførsel og tankeverden i Kalundborg, og hvis det er af betydning, kunne sådanne udredninger vel placeres i noterne, og dermed spare brødteksten for at blive brudt? Prisen for kombinationen af analyserende oversigt og fortælling ser nemlig ud til at blive betalt af forløbet i fortællingen. Efter at læseren forsøger at leve sig ind i en persons situation og begynder at begribe noget af, hvad der egentlig var på spil, kan vedkommende pludselig i næste afsnit blive belært om udviklingen i retslige, administrative detaljer.

Hvis Tyge Krogh finder det nødvendigt at få læseren til at tænke på sin egen samtids forhold i lys af de historiske ofte anderledes forhold, gælder det vel netop om i den lille historie – gennem forfatterens sproglige form – at få læseren til selv at foretage operationen. Ellers kan den oplysende finger nemt komme til at ødelægge hensigten. Nutidens spørgsmål og anderledeshed kan i en historisk bog godt ligge under den fortidige tekst, hvor den opmærksomme læser inviteres til at fange begge pointer. Det kræver naturligvis, at forfatteren ønsker at lade sin skrivemåde henvende sig til både forstanden og fornemmelsen.

Forfatteren er naturligvis i sin gode ret til ikke at tage dette skridt. Jeg tror dog, at denne tilbageholdenhed gør, at han ikke alle steder får foldet sin på så mange områder prisværdige indsats helt ud. Tyge Kroghs forskning er imidlertid af en sådan kvalitet, at den sagtens kunne tåle det.

Til gengæld når Tyge Krogh også meget med sit forsøg på at skrive anderledes historie. Han viser, at natmandsberetningen sobert grebet an er lige så seriøs en historie som al anden form for historie, nationalstatens historie indbefattet. Der er ingen overdommer, som er i stand til at dømme i sådanne sager, så længe perspektivet er frugtbart. Det interessante er endda, at Tyge Kroghs forstandige behandling af natmandssagen i Kalundborg viser, i hvor høj grad den lille historie er i stand til at klargøre, hvordan store dele af samfundet i almindelighed hang sammen. Spørgsmålet er for øvrigt, om vi virkelig kan forstå den slags forhold, hvis historien ikke vises gennem konkrete eksempler.

Det lille kulturhistoriske eksempelstudies styrke ligger imidlertid ikke i blot at være en afspejling af noget større. Udført med professionel indsigt har det også sine egne metodiske muligheder, fx når Tyge Krogh udreder, hvordan natmandsinstitutionen og natmands- og bøddelholdningerne i høj grad var rammesat og funderet af det samfund, som selv sanktionerede dem, samtidig med at natmændene også selv var aktivt med til at vedligeholde både andres og egne normer om dem selv gennem det liv, de levede.

Derfor bør historisk og folkekulturelt interesserede ikke snyde sig selv for at stifte bekendtskab med Tyge Kroghs bog. Den er ikke blot spændende og informativ – den er også god at diskutere historie og kulturforskning ud fra. Man er nemlig ikke i tvivl om, at det historiske håndværk er i orden, hvad angår fremfindelse og læsning af

relevante kildetekster, og bogen viser samtidig, at historie også er kvalificeret fortolkning og analyse af det læste samt stillingtagen til form og genre. På de to sidstnævnte områder kan læserne være mere eller mindre enig med forfatteren, men total enighed er egentlig ikke det vigtigste. Det fagligt og pædagogisk vigtige er, at valgene er bevidste og så synlige, at de kan gøres til genstand for meningsudveksling, og dermed indgå i den stående debat om kulturhistoriens relevans og muligheder.

Noter:

1. Tyge Krogh: Det store natmandskomplot. En historie om 1700-tallets kriminelle underverden, 2000, 187 s., 198 kr.
2. Tyge Krogh: Bødlens og Natmandens Uærlighed, Historisk Tidsskrift 1/94, 1994.
3. Robert Darnton: The Great Cat Massacre and other Episodes in French Cultural History, New York og Carlo Ginzburg: Ecstasies. Deciphering the Witches' Sabbath, London, 1991.
4. Tyge Krogh: Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel, 2000, s. 7-8. Bogen er anmeldt af Hans Henrik Appel i Fortid og Nutid 2000:3, s. 220-231.
5. Med historisme menes her forståelse af et fænomen via dets historie, dvs. gennem studiet af fænomenets udvikling – nemlig dets oprindelse, væren og eventuelle destruktion.
6. Jeg tænker fx på Carlo Ginzburg: The Cheese and the Worms, London, 1981 og på ovennævnte værk af Robert Darnton: The Great Cat Massacre. Se endvidere Hugo Matthiessen: Bøddel og galgefugl. Et kulturhistorisk forsøg, 1910.
7. For en kort omtale af anderledes »skrivning« af moderne kulturhistorie se Palle Christiansen: Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner, 2000, s. 111, 171, 212.